

MEDEDELINGENBLAD

Ampt Epe

NO. 54 FEBRUARI 1981.

REDACTIE: R. Paasman, Beekstraat 46, Epe.
Tel.: 05780 - 12048.

Het blad verschijnt 4 keer per jaar en wordt gratis
toegezonden aan de leden van de Historische Vereniging
"Ampt Epe".

"AMPT EPE"

HISTORISCHE VERENIGING IN DE GEMEENTE EPE.

De vereniging stelt zich o.m. tot doel:

- het opwekken en versterken van de belangstelling
voor de geschiedenis van de Gemeente Epe.

Lidmaatschap f 15,-- per jaar.

Bestuur:

Voorzitter : G.S. van Lohuizen,
IJsseldijk 12, Veessen.
Tel.: 05783 - 245.

Secretaris : W. van Putten,
Hoofdstraat 80, Epe.
Tel.: 05780 - 13579.

Penningmeester : C. Stork,
Dellenparkweg 8, Epe.
Tel.: 05780 - 13090.

Leden : W. Terwel.
F. Zandstra.

Giro: 119.40.15. t.n.v. Penningmeester "Ampt Epe" te Epe.
I.S.S.N. nr. 0166 - 2023.

INHOUD

	Blz.
Oorlogshandelingen op de Veluwe (vervolg) door P.G. Manen.	3
De verdwenen beek van Norel (1) door J.C. Kleijn.	5
De verdwenen beek van Norel (2) door G.S. van Lohuizen.	7
Het onderwijs in Epe in de eerste helft van de 19e eeuw (4) door R. Paasman.	10
Veldnamen (1) door F. Zandstra.	14
Heeft Epe de tram gemist? (2) door F. Zandstra.	16
Register van beschermde Archeologische Monumenten in de gemeente Epe door G.S. van Lohuizen.	17
Van bestuur en redactie.	20
Boekaankondigingen door Mej. P.E. Berkhout.	23

Oorlogshandelingen op de Veluwe (vervolg)

Voor de Veluwe is 1629 opnieuw een rampjaar geworden. Het gebied wordt in rouw gedompeld, vooral Oldebroek en Apeldoorn moeten het ontgelden.

De Spanjaarden vallen binnen in verband met de belegering van 's-Hertogenbosch door Frederik Hendrik. Als de Veluwe aangevallen wordt en men vandaar naar Amsterdam zal oprukken, dan zal Frederik Hendrik het beleg wel opbreken, zo luidt de Spaanse verwachting.

De Friese stadhouder Ernst Casimir wordt naar Arnhem gestuurd om van daaruit de operaties tegen het Spaanse invasieleger te leiden. Opperbevelhebber van het Spaanse leger is Hendrik van den Bergh, die steun krijgt van Montecucculi, een veldheer in dienst van de Duitse keizer en Jan van Nassau, de katholieke kleinzoon van de grondlegger van de Unie van Utrecht.

De Spaanse troepen zijn versterkt met Duitse, Italiaanse en Kroatische huurlingen.

Ook de graaf van Salazar is van de partij. Graaf Hendrik van den Bergh heeft zijn stamslot, het befaamde Huis Bergh, pas in zijn allerlaatste levensjaren zo nu en dan eens kunnen bezoeken. Deze onbereikbaarheid van het stamslot gedurende het grootste deel van graaf Hendriks leven was uiteraard een gevolg van het feit, dat zijn vader Willem, echtgenoot van Maria van Nassau, omstreeks 1580 de zijde van de Spaanse koning had gekozen. Bij het vertrek van Spinola uit de Nederlanden in 1672, werd hij tot zijn opvolger benoemd, dank zij de warme aanbeveling van de vertrekkende. Dit was hij dus in 1624 nog niet, maar wat hij toen wel reeds was, is stadhouder in Gelderland. In feite kon hij dit stadhouderschap alleen maar botvieren in het Overkwartier plus, tot 1627, in Grol, maar het betekende tevens, dat hij zich overal in het Hertogdom, waar hem een militaire wandeling gelukte, zolang dat geluk hem bleef vergezellen eenvoudig in zijn eigen, weer een eindje verder voor de wettige heerser herwonnen ambtsgebied bevond. Zijn neef Van Oranje noemt hem: een "capitaine de grand valeur et expérience", die zich mag verheugen in een "grande estime et réputation parmi les gens de guerre".

Hattem lijkt een gemakkelijke prooi voor Salazar, die met zesduizend man voetvolk, zeshonderd ruiters en kleine kanonnen oprukt. De Hattense bevelhebber Adriaan Slijp houdt echter het hoofd koel en klopt, met succes, overal rond de Zuiderzee aan voor hulp. Onverwacht breken de Spanjaarden voor Hattem op en keren het de rug toe. Ook bij Elburg en Harderwijk halen de Spanjaarden bakzeil. Op verzoek van de stad Elburg hadden "de Gecommitteerde Raden van het Hollandse Noorderkwartier naar Hattem gesonden vier ligte Stukken met eenige Musquetten en Pieken, met seventy Man van de Westindische Compagnie, om die Plaatse te mogen defendeeren". En "die van Hoorn" stuurden naar Harderwijk "tien stukken Geschuts, tien halve vaten Kruit, en veertig Musquetiers".

Amersfoort is de enige stad van zelfs maar secundair of tertiair belang, die de vijand in handen heeft gekregen en waarvan dan ook de bestuurderen, misschien niet helemaal ten onrechte, na afloop van de hele consternatie als zondebokken moesten dienst doen.

Salazar is des duivels, omdat de operaties geen succes hebben. Hij koelt zijn woede op weerloze dorpelingen en boeren. In Oldebroek gaan de kerk en veel huizen in vlammen op.

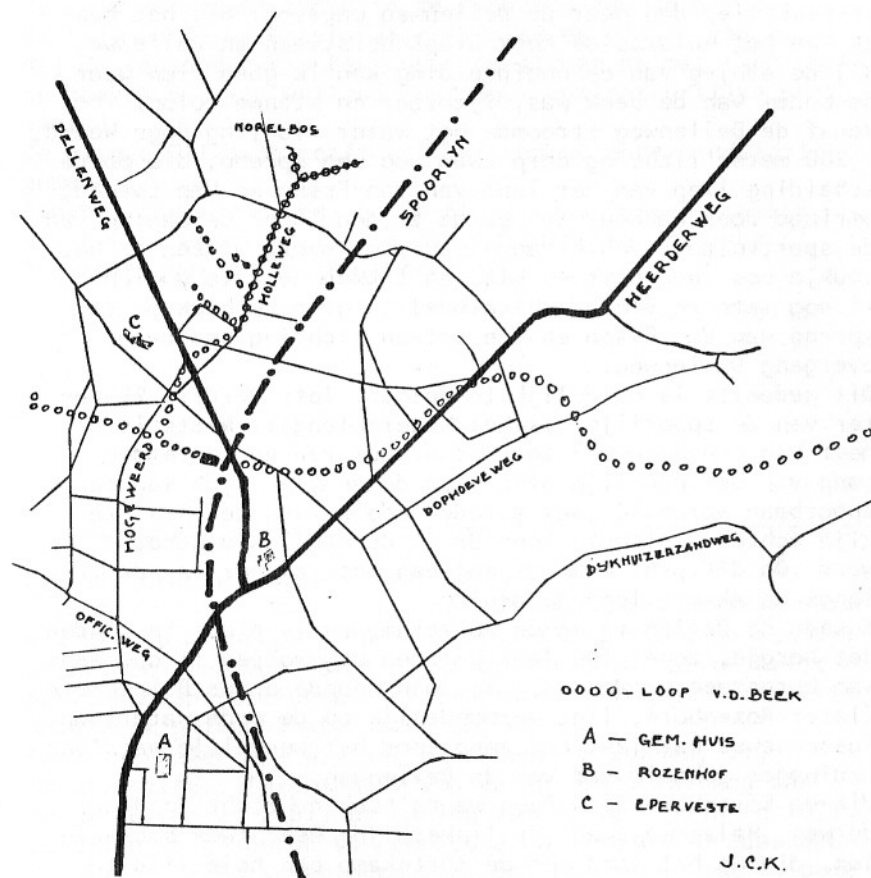
Met zijn hoofdmacht trekt Salazar via Heerde, Epe en Vaassen plunderend in de richting van Apeldoorn. Vanuit Apeldoorn ondernemen de Spanjaarden rooftochten in de wijde omgeving. Vaassen krijgt het daarbij ook zwaar te verduren. Maar juist op het moment, dat de Veluwe bevolking dreigt te bezwijken onder het Spaanse juk, gebeurt er iets onverwachts. Otto van Gendt, heer van Dieden, neemt op 19 augustus 1629 de stad Wezel in. Daarmee verliezen de Spanjaarden in één klap hun belangrijkste bevoorradingscentrum. Een grote hoeveelheid wapens, geld, kruit, voedsel en kostbaarheden valt in Nederlandse handen. Hendrik van den Bergh moet nu zijn Veluws uitstapje opgeven. Met zeventienduizend man tracht hij de voorraadschuur van het Spaanse leger te heroveren, maar hij heeft geen schijn van kans.

P.G. van Manen.

(Wordt vervolgd.)

De verdwenen beek van Norel (1)

DE VERDWENEN BEEK VAN NOREL

Het is vermoedelijk wel twee eeuwen of meer geleden dat de Norelbeek nog stroomde. Het is de moeite waard de resten van de beek na te gaan en te vergelijken met de terreinhoogte.

Het is een vaststaand feit, dat vroeger het water naar het laagste punt stroomde net als nu. Om met het begin te beginnen: op het terrein van de fam. Bonga, in het Norelbos, waren twee koppen, beide duidelijk te herkennen. De beek ging door wat nu de Holleweg is. Noordelijk van deze weg, op het terrein van de fam. Van der Feltz, het

Hoge Einde, kwamen er twee sprengen bij, nog duidelijk zichtbaar. Het is mogelijk dat er nog een derde sprengh was, op de scheiding van het terrein langs een weg. Verder stroomafwaarts zijn nog de restanten van de beekwallen o.a. voor de bungalow van architect Bakker. De beek liep dan naar de Dellenweg ongeveer bij het hekje van het huis op de hoek Diepenhorstlaan en Dellenweg. Bij de aanleg van de hoofdleiding kon ik goed zien waar de bodem van de beek was, ijzeroer en stenen volop. Vanaf de Dellenweg stroomde het water richting Hoge Weerd, + 200 meter richting dorp kwam nog een sprengh, die op de scheiding liep van het land van Van Essen en Van Loenen, omringd door hakhout aan beide zijden. Door de aanleg van de sportvelden is hiervan niets meer over, alleen in het stukje bos (gebruikt om blad en takken neer te gooien) is nog iets te vinden. Uiteindelijk ging de beek en de sprengh van Van Essen en Van Loenen richting spoorweg, overgang Dellenweg.

Dit gedeelte is duidelijk te volgen. Iets verder, 25 meter van de spoorlijn, is het Watermolengat. Niets is er meer van een bouwwerk te vinden. Ook van een onderdoorgang van de spoorlijn niet. Aan de andere zijde van de spoorbaan waren 40 jaar geleden nog wallen te zien. Ze zijn echter gesloopt, toen er in de nabijheid gebouwd werd. Op dit punt kwam er nog een waterafvoer van de langs de akkers lopende geulen.

Tussen de Dellenweg en de Kortekampweg is niets te vinden. Het bergje, zeker 100 jaar geleden opgeworpen in opdracht van burgemeester Weerts, die toen woonde op de Brinkgreve (later Rozenhof), ligt vermoedelijk op de oude waterloop. Tussen twee haakjes, het zand voor het heuveltje werd per kruiwagen gehaald ver van de Dellenweg.

Via de Kortekampweg volgen we de beek nu richting Heerderweg. Halverwege aan de linkerzijde weer twee beekwallen, die op het landgoed de Kortekamp een hele tijd te volgen zijn. Echter aan de noordzijde van de Kortekamp, bij de Eperheemweg is niets meer te vinden.

Vermoedelijk is de beek ten noorden van Dennenheuvel en voor de Hoefijzerweg de Heerderweg gepasseerd. Dit vermoeden is gebaseerd op het feit dat op dit punt van de Heerderweg bij tijden van hoge grondwaterstand het water over de weg naar Vemde stroomde. En ook omdat hier bij opvriezen grote gaten in de weg vielen, waar de gemeente heel wat grint in kwijt kon, soms hele karren vol.

De aanwezigheid van ijzeroer zal mede de oorzaak van dit

stukvriezen zijn geweest (bodem van de beek?).

Ten zuiden van de Dophoeveweg is een beekdal goed te onderscheiden. Hier is haast altijd water, verder naar het oosten wordt het moeilijk. Er is wel een waterloop geweest te oordelen naar twee lange stukken veengrond die hier door de weilanden lopen in de richting van de Grift. De tegenwoordige waterafvoer is niet de plaats van de beek. Bij de veehouder Van Eek loopt de afvoer nu met twee haakse hoeken om zijn weiland, dat doet een natuurlijke beek niet.

De nieuwe Rijksweg heeft wel het een en ander onduidelijk gemaakt.

Echter voor wie er belang in stelt kan, lopende tussen het Kanaal en de Grift, de oude uitmonding ontdekken, 200 meter verder de tegenwoordige.

J.C. Kleijn.

De verdwenen beek van Norel (2)

Wij kunnen verheugd zijn, dat J.C. Kleijn de loop van de verdwenen beek van Norel vanaf de sprengen tot de Grift heeft kunnen vastleggen. Al lang was de vraag, hoe heeft deze beek gelopen? Wij weten het nu.

En de verhalen die wij van overlevering kennen, zijn nu bevestigd. In de buurt van de spoorwegovergang aan de Dellenweg zijn bij de aanleg van de spoorlijn in 1877 fundamenteen gevonden van een oude watermolen. Helaas hebben wij er geen tekeningen van. Ook het feit, dat in oude acten deze molen niet genoemd wordt, maakte het moeilijk, deze verhalen als juist te aanvaarden.

Van Eek in Dijkhuizen vertelde aan Kleijn: "Mijn grootvader vertelde, dat vroeger het water van de (nu nog bestaande) beek van de Delseweg kwam". Ook dit blijkt dus juist te zijn.

Maar hoe komt het, dat deze beek van Norel al zo lang droog ligt en dat er van de molen aan de Dellenweg niets bekend is?

H. Hagens haalt in zijn prachtige boek "Molens, Mulders, Meesters", negen eeuwen watermolens in de Gelderse Achterhoek, Salland en Twente (1978), C.E.P. Brooks, "Climate through the ages" rev. ed. London 1949 aan en zegt over het klimaat:

"Uit studies over het Europese klimaat door de eeuwen heen, komt de periode 1000 - 1300 naar voren als bijzonder regenachtig. Daarna houdt een iets minder natte tijd aan tot ongeveer 1600, terwijl nadien de jaren veel droger zijn. Hoe de invloeden van die regenrijke tijden op de bouw van watermolens waren, is moeilijk uit te drukken. Nadelig zal het in ieder geval niet hebben gewerkt.

Het drogere klimaat na plm. 1600 is zeker van invloed geweest. Het zou een verklaring kunnen geven voor het feit, dat zovele watermolens na de voorgaande oorlogsjaren niet werden herbouwd. Althans verdwenen bleven. Nog droger werd het na 1700 en van verschillende, vooral kleinere molens weten we, dat ze in de 18e eeuw maar al te vaak stilstonden en dat hun windhulp meer kon doen en de eigenaars meer gewin opleverde".

In dit zeer uitvoerig gedocumenteerde boek geeft de schrijver vele voorbeelden van drooggevalen beken, waar molens op hebben gestaan en waar niets of weinig van bekend is. Als oorzaken van het verdwijnen van watermolens door de eeuwen heen noemt Hagens er twee: het klimaat en de oorlogen.

Door het veranderen van het klimaat komt er na 1300 en vooral na 1600 minder regen en daardoor minder water in de beken. Zeker geldt dit voor de hogere beken.

De oorlogen hebben ook hun grote invloed gehad. In de jaren 70 en 80 van de 16e eeuw, het begin van de 80-jarige oorlog, trokken de Spaanse en Staatse troepen heen en weer over de Veluwe en plunderden zoveel ze wilden. (P.G. van Manen, "Ampt Epe" no. 51.)

In december 1582 schreef de Amptsjonker A. van Isendoorn à Blois aan het Hof van Gelderland:

"Het Ampt van Eep wort heel desolaet (verlaten), alsoe dat hondert ende viiffendetwintich soe erven als hoffsteden ledich liggen, eendeels verstorven, eendeels van den principalen in den steden trocken, alsoe daater nicht oder gans weinich in denselven heelen Ampt van Eepe geseit (gezaaid) en wordt".

In 1672 trokken de "Munstersche moeskoppen en brandstichters" tijdens de oorlog van Frankrijk en Engeland tegen

de Republiek over de Veluwe en staken o.a. de "Quickborn" in brand.

Het is dus heel goed mogelijk, dat de watermolen aan de Dellenweg òf voor 1600 òf in 1672 verwoest is en niet weer herbouwd, óók, omdat de watertoevoer van de beek steeds minder werd.

Helaas zijn er tot nu toe geen acten bekend, waarin de watermolen aan de Dellenweg genoemd wordt, tenzij..... Uit "de eerste Rekeninghe Sander Benticke van den domeijnen op Veluwen van eenen Jare eijnden de xij-en Julij XVC vier en veertich (dus 12 juli 1544):

"Noch Erfpacht van Moelens:

Van eenen Moelen tot Eepe, die jegenwoordelich holden die Erfgenamen van Thoenis van Dompzeler in eenen ewigen erfpacht van viij herenponden jaerlics, comt hiertoe tjaer en in munte dezer rekeninghe V £ en xvj sch." (vijf ponden en zestien schellingen.)

In de Nederlandsche Leeuw LXXIX, jaargang 8, aug./sept. 1962 geeft R. Wartena een uitgebreide genealogie van "Van Domseler".

"Tak Quickborn":

Q1. Egbert Wemmers op ter Horst + vóór 12 dec. 1481. tr. Gijsberta van Domseler, + na 19 mei 1501.

Uit dit huwelijk:

a. Evert, volgt Q11.

b. Anthonis Wemmers, ook wel Egberts of Van Domseler genoemd; in kinderloze echt gehuwd met Wibbe, dochter van Evert Freijse. Zij overleed in of kort vóór 1525, uitheéms geboren, in 1509 beleend met de erven Sloysengeod en Clawesing te Raalte. Anthonis + vóór 1544.

c. Johan Wemmers, ook wel Egberts of Van Domseler genoemd; + kinderloos vóór 2 juli 1544.

d. Luitgen, + na 2 juli 1544, tr. Dirk Dibbelen (Dubbelde van Grol). Zij draagt haar aandeel in een huis te Epe, in het Noirlerholt en Hoverbos te Dijkhuizen, over aan haar neef Johan van Domseler (Q111).

e. Johanna, tr. Herman van Meeckeren.

f. Swane, in het klooster te Qene.

(Erfgenamen van Johan waren: Evert, Luitgen van Domsler en Herman van Meeckeren.)

b. Anthonis Wemmers of Egberts of Van Domseler is de "Thoenis van Dompzeler" uit de rekening van 1544.

Onder d. zien wij Luitgen, die trouwde met Dirk Dibbelen. Zij draagt haar aandeel in een huis te Epe, in het Noirlerholt en Hoverbosch (de Overbosch) te Dijkhuizen over aan haar neef Johan van Domseler.

De 6 kinderen van Egbert Wemmers op ter Horst hadden dus "een aandeel in het Noirlerholt", dus ook Thoenis.

Thoenis sterft kinderloos en de erven betalen erfpacht voor een Molen in Epe.

De verdwenen beek uit Norel komt uit het Norelerholt!

Tot nu toe werd aangenomen, dat de molen van de erfgenamen van Thoenis van Domseler in Wissel lag, waar tot eind 19e eeuw een dubbele papiermolen lag. (Nu Rietveld Instrumenten.)

Maar daar was geen enkele aanwijzing voor. Alleen de molen aan de Dellenweg was al lang verdwenen en vergeten en in Wissel lagen de molens er nog. En daarvan was vrij veel bekend.

Zou de watermolen aan de Dellenweg van Thoenis van Domseler geweest zijn?

Nader onderzoek zal hierin, zo mogelijk, meer duidelijkheid moeten brengen. Maar het is zeer goed mogelijk.

G.S. van Lohuizen.

Het onderwijs in Epe in de eerste helft van de 19e eeuw (4)

In het archief vonden we een overzicht van de in 1830 gebruikte schoolboeken in Epe, Oene en Vaassen.

Wat daarbij opvalt is, dat op deze lijst ook een viertal spel- en leesboekjes voorkomt, geschreven door meester Pijkeren, gebruikt op de scholen in Epe en Oene maar niet in Vaassen. Het zullen wel zeer bescheiden boekjes zijn geweest, want de prijs van de vier boekjes samen bedroeg 50 cent. Helaas hebben we geen van deze boekjes ergens kunnen terugvinden.

In het overzicht vinden we de titels en de namen van de auteurs. Daar de op de openbare scholen gebruikte boeken

moesten voorkomen op een van overheidswege vastgestelde lijst van geoorloofde boeken, betreft het boeken die toen bijna overal in ons land werden gebruikt, geschreven door bekende Nederlandse pedagogen, die sterk beïnvloed waren door de Zwitserse pedagoog Pestalozzi.

Van de bekende Groninger drukker en uitgever Van Heyningen Bosch werden op de Eper scholen de leesboeken gebruikt die alle een godsdienstige en zedelijke strekking hadden, zoals "Vader Jacob en zijn kindertjes", "De geschiedenis van Jozef", "De kleine Kindervriend" en "Moeder Anna". Om een indruk te geven van de inhoud van deze boekjes, citeren we uit "Vader Jacob en zijn kindertjes" het volgende gedichtje:

"Het muisje".

Een muisje speelde dicht bij poes.

Zijn moeder zag het daar.

"O", riep zij, "kindlief! kom toch hier,

Gij zijt in groot gevaar".

Maar hoe de wijze moeder riep,

Het muisje deed zijn zin.

"Hap!"... zei de poes: "miauw! miauw,"

En slokte 't muisje in.

Ach! wie niet naar zijn ouders hoort,

Raakt altoos in verdriet,

Kind!! Zoo u 't lot van 't muisje deert,

Doe dan als 't muisje niet.

Uit "De kleine Kindervriend" dat ook in het Duits is vertaald, citeren we het volgende stukje zedekundig proza:

"Zoo komen de snoepers te pas".

Eens op een avond zouden we koffie drinken.

Achter den koffiepote, in de schaduw lag een klein pakje.

Ik zag het voor fijne suiker aan. Aha! dacht ik, daar is wat aan de hand! en sloop er zachtjes naar toe. Nog zachter maakte ik het pakje los, terwijl ik moeder overal met mijne oogen nawaarde, waar zij ging of stond.

Schielijk nam ik er zooveel uit, als ik tusschen duim en vinger houden kon, en stak het regelrecht in den mond.

Maar o kindertjes! wat afgrijzelijke smaak. Wat denkt gij wel, wat het was?

- Bah.....ik kan mij er nog tegen schudden: snuif was het. Onze Jan had die zooeven voor vader gehaald, en daar

neergelegd. "Best"! riep mijn moeder, toen zij mijne verlegenheid gewaar werd, "zoo komen de snoepers te pas".

"Die verboden dingen doet,
Grijpt naar honig, maar vindt roet".

Op de boekenlijst staat ook een zedekundig leesboek vermeld, uitgegeven door de Maatschappij tot nut van 't algemeen.

In Oene werden van de onderwijzer Anslin, die een tijdlang aan een Haarlemse armenschool werkte en later o.a. huisonderwijzer van de bekende Nederlandse auteur Nicolaas Beets was, enkele zedekundige boeken gelezen, om zo "den hoogstmogelijken trap van volkomenheid in de leeskunst te bereiken".

Hier volgt een fragment van een les uit dit boek:

"Psalm XXXLLL".

(Met eene vrolijke, luide stem)

Juicht, opregten in Jehova! Deugdgezinden, roept deez' lof! Looft Jehova op de citer! zingt op harp en snarenspel. Zingt een lied op nieuwe wijze! speelt met blij bazuingeclank!", enz.

Het bekendste leesboek van Anslin, "De brave Hendrik" komt op de Eper boekenlijst niet voor.

Voor aardrijkskunde en geschiedenis werden de boeken van Prinsen, die o.a. directeur van de Haarlemse Kweekschool is geweest, en van Wester gebruikt.

In Epe stond zowaar een boek over natuurbescherming op de lijst, auteur Van der Haast, prijs 90 cent. Erg duur, gezien de gemiddelde prijs van de andere boeken die circa 25 cent bedroeg.

Om de jeugd bekend te maken met moderne agrarische methoden kreeg de gemeente in 1830 verlof van de provinciale overheid voor de aanschaffing van een "Landbouwkundig Schoolboek". De kosten (f 14,30) moesten uit de onvoorzien uitgaven betaald worden. Uit dezelfde kas mocht de school in Oene dat jaar een "Letterkast" aanschaffen. In 1831 deelde de burgemeester aan de onderwijzers mee, dat ze, om het bezoeken van de Zondagschool aan te moedigen, de schrijfbehoeften ten behoeve van het Zondagschoolwerk aan de gemeente in rekening mochten brengen. Er bleek voor dit onderwijs grote belangstelling te be-

staan, want al in één van de scholen kwamen zondags meer dan 100 kinderen.

Hoe ging het verder met meester Pijkeren en zijn gezin? In 1829 deelde hij de Raad mede, dat zijn oudste dochter "Van voornemen is een wettig huwelijk aan te gaan en daar in deze Gemeente groot gebrek aan woningen heerscht, (er is niets nieuws onder de zon) hij te rade geworden is een nieuw huis te doen bouwen". Hij wilde een stuk grond kopen, "een gedeelte van den zoogenaamden Ambtshof". Hij was bereid "de jaarlijksche uitgang uit het zelve perceel aan het Sint Anthony Gilde, groot f 6.--" te betalen. De Raad voldeed gaarne aan dit verzoek, want tot die tijd moest de gemeente die f 6.-- betalen. Bovendien, vond de Raad, lag het stukje grond gunstig aan de weg Arnhem-Zwolle en het daar te bouwen huis zou geschikt zijn voor een eventuele nieuwe onderwijzer. (1) Jacob Pijkeren bleef tot midden 1830 zijn functies uitoefenen. Waarom hij zich toen terugtrok (ziekte?), hebben wij niet kunnen vinden. Wel, dat zijn zoon Gerrit, geboren 14 aug. 1809 te Epe, zijn betrekking als ondermeester in Kampen opgaf en het werk van zijn vader overnam als schoolonderwijzer, koster en doodgraver, in tijdelijke dienst. Eerst in 1834, na de dood van zijn vader in 1833, werd hij officieel aangesteld. Over deze benoeming en de procedure daaraan voorafgaand, hopen we in de volgende aflevering terug te komen.

R. Paasman.

(Wordt vervolgd.)

1). Of het huis ooit gebouwd is, blijft nog een vraag. Wel trouwde Grietje Pijkeren, zonder beroep te Epe, 25 jaar, dochter van Jacob Pijkeren, schoolonderwijzer, op 21 nov. 1829 met Coenraad Johannes Brouwer, verwer te Epe, 24 jaar, zoon van Jannis Gerrits Brouwer en Bartha van Gerritsheim te Epe, bij wier huwelijk als getuigen optraden Aart Jans Jonker, zonder beroep, Gerrit Langen, broodbakker, Jan van Weglinkhuisen, timmerman en Gerrit van Westerveld, onderwijzer, neef van de bruid, maar volgens onze gegevens, overleed C.J. Brouwer op 30 mei 1837. Hij was toen winkelier en woonde Dorp 67a, ongeveer op de plaats waar nu de lunchroom van Van Breen is gevestigd. Ook de naam Ambtshof is niet geheel duidelijk. Het is mo-

gelijk, dat de namen Sint Maartenshof en Ambtshof door elkaar gehaald zijn, ook al, omdat in circa 1812 de kosterij en omgeving door Ambt Epe werden overgenomen van de Kerk.

Voor de juiste situering van de Sint Maartenshof verwijzen we naar een artikel van G.S. van Lohuizen in Mededelingenblad nr. 40, blz. 3 t/m 8.

R.P.

Bronnen:

Gemeente-archief Epe.

Archief Sint Anthony Gilde Epe.

Veldnamen (1)

Het gebruik van veldnamen komen we vaak tegen in oude geschriften van vóór 1910.

Met de invoering van het kadaster in $\pm$ 1815 worden percelen grond aangeduid met de naam van de kadastrale gemeente waarin ze liggen, een sektieletter en een nummer, aangegeven op een zgn. plan en opgenomen in een legger waarin de eigenaar vermeld staat en tevens de grootte van het betrokken perceel. Vroeger was dat anders.

In de zevende eeuw had het land reeds een aantal dorpen of buurschappen die soms van jongere datum zijn en hun naam stamt veelal van de stichter, doch ook dikwijls van de plaatselijke situatie, van een stroom, bos, heuvel, weide, tempel, kerk of kasteel, af.

De betekenis van de vele veldnamen zijn vaak niet te achterhalen, terwijl andere voor zichzelf spreken. Ook zijn vele veldnamen in de loop der tijden om diverse redenen veranderd of verbasterd.

Bij het doorlezen van oude geschriften, krante-advertenties of dergelijke, met oude veldnamen erin vermeld, rijst dan de vraag: waar liggen die stukken land of staat die boerderij?

We zullen ons eerst beperken tot de Veldnamen van Oene omdat het een betrekkelijk klein gebied is met een paar bepaalde kernpunten, die een stempel op de direkte omgeving hebben gedrukt.

Mr. J.L. Rijndorp jr. schrijft in "De hof van St. Marie, te Oene": "Het dorp Oen of Oene was vroeger een der hoven, welke het kapittel van St. Marie te Utrecht, op de Veluwe bezat en selhoven genoemd werden".

De Hof van Oen lag aan de IJssel en werd meestentijds door dat kapittel in pacht uitgegeven ($\pm$ 9e eeuw).

Uit die tijd zullen de eerste veldnamen stammen.

De oudste omschrijving van landerijen van St. Marie, te Oene, is die der Nijwe Landen van 1342. Als we daar een kaart bij hadden, zouden die misschien gemakkelijk te plaatsen zijn. Verder is er een manuaal (handboek) no. 308 met de omschrijving te vinden van oude en nieuwe landerijen van $\pm$ 1400.

Ongeveer 90 jaar later, 10 maart 1489, was er een ruiling van landerijen tussen Andries van Venen Arntssoen en het kapittel, die uitvoerig werd beschreven in St. Marie, Charter no. 462.

Hoewel volgens bovengenoemde omschrijving de Hof-van-Oen aan de IJssel zou liggen is het bepaald niet de tegenwoordige rivierloop geweest. In 1557 lezen we "huurde Herman Lambertszoon Coster dat erff met zijn toebehoren, den rechten hof, groot $\frac{1}{2}$ Morgen, oostwaarts dat kerkhof, west-, zuid- en noordwaarts "die herstraete". Hier wordt de ligging dus opgegeven als direkt ten westen van de kerk te Oene gelegen.

De voorkeur van de koster om dit te huren is hiermee verklaard:

De Hof-van-Oene was er reeds, toen de kerk in 1176 gesticht werd. Hieruit zou men kunnen afleiden, dat de kerk op de grond van de Hof is gebouwd.

Na deze lange inleiding gaan we over tot de plaatsing van de veldnamen.

F. Zandstra.

(Wordt vervolgd.)

Heeft Epe de tram gemist? (2)

Toch is het verkeer op Epe per vrachtwagen toegenomen. Bovendien kunnen zware goederen van Apeldoorn over 't Kanaal verzonden worden. Van vrachtvervoer over de nieuwe lijn moet men zich dus niet te veel voorstellen, aldus dat enthousiaste lid van de K. van K. Deventer. Ook hij onthield zich ervan een uitspraak te doen over de financiële konsekventies.

Een ander lid gaf als zijn mening te kennen dat hij niet geloofde dat de lijn in een dringende behoefte zou voorzien. Maar of het een belang voor Deventer zou wezen, moest hij bevestigend beantwoorden.

Verschillende andere leden zagen er echter wel grote voordelen voor de handel in. Plaatsen, die in een welvarende, doch geïsoleerde streek liggen, zullen zich naar Deventer richten, was hun mening. Verder werd betoogd, dat niet in de eerste plaats een hoog winstpercentage behoorde te worden beoogd, maar alleen op de belangen van de bevolking moest worden gelet.

Verder moest geconstateerd worden, dat steeds meer mensen zich langs de wegen vestigen (toen de enige mogelijkheid wegens gebrek aan uitbreidingsplannen), wat een goed beginsel is en door een tram bevorderd wordt. Deze lieden kan men op den duur niet laten afhangen van vrachtwagens. Ook mag men niet vergeten, dat Elburg 5 kwartier (lopen) van het station ligt (lijn Zwolle-Amersfoort) en een tram in plaats van de thans bestaande omnibus daar zeer gewenst wordt.

Aldus de discussie in de Kamer van Koophandel en daarom besloot men om B. en W. van Deventer gunstig voor de lijn te adviseren!

Om enig inzicht te krijgen omtrent de mogelijkheden van slagen van dit projekt werd, zo staat er in de krant van 8 oktober 1906:

"door de concessionarissen van de stoomtramlijn Deventer-Epe-Elburg, een 13-tal vragen ter beantwoording toegezonden, waardoor de heren een globaal overzicht hopen te verkrijgen van het te verwachten personenverkeer en goederenvervoer".

Er was reeds ongerustheid ontstaan door velen over de weg die de lijn zou volgen, die hun zeer ongunstig toescheen en ook werkelijk zo genoemd kon worden.

Die onrust scheen (zoals zo vaak) te vroeg te zijn ont-

staan en kon wel worden vergeten, omdat op de vragenlijst de richting al stond aangegeven nl. Deventer-Twello, verder Scherpenhof-Nijbroekerdorp-de Geere-Leugenbrug-Oene, dus wel voor zover leken dit kunnen beoordelen de gunstigste route.

In verschillende plaatsen werden comité's gevormd om met zgn. concessionarissen de stoomtramverbinding te bevorderen. Voor Epe zaten daarin de heren J.L.J.B. baron Sweerts de Landas, H.A. Westhoff, L.C. Kalff, J.H.Ch. Rauwenhoff en S. Overbosch en voor Oene de heren H.C. Heering, K. Broekhuizen en L. Bomhof.

Ook Nijbroek, Twello, Terwolde en Deventer hadden hun comité's.

20 December 1906: Er schijnt vooruitgang te bespeuren in de totstandkoming. Het comité, bestaande uit de leden van de plaatselijke commissies, woonachtig langs de toekomstige stoomtramlijn Deventer-Epe, hadden een vergadering in het raadhuis te Deventer.

F. Zandstra.

(Wordt vervolgd.)

Register van beschermde Archeologische Monumenten in de gemeente Epe

ART. 10 VAN DE MONUMENTENWET.

De Archeologische Monumenten in de gemeente Epe, dat zijn in hoofdzaak grafheuvels en celticfields, worden beschermd door de registers, waarin zij genoemd zijn, nl. 37 R dd. 1 februari 1968 en 930 R dd. 17 december 1969, terwijl een aanvulling in voorbereiding is.

In "Het Tijdschrift" van de Kon. Ned. Heide Mij. 1978-1979 (heruitgegeven in overdruk nr. 125 van de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort) schrijft drs. R.H.J. Klok over "Prehistorische Grafheuvels op de Veluwe".

Uit een staatje (blz. 19) blijkt, dat in de gemeente Epe zijn:

- 106 bestaande grafheuvels;
- 19 verdwenen grafheuvels, plaats bekend;
- 12 verdwenen grafheuvels, plaats niet exact bekend;
- 11 vermoedelijke grafheuvels;
- 12 grafheuvels volgens niet meer te controleren aantekeningen in het archief.

Totaal zijn of waren er dus minstens 160 grafheuvels (er komen er telkens nog nieuw-gevondene bij). Volgens bovengenoemde registers worden hiervan 102 beschermd en 8 zijn nog te beschermen.

Deze bescherming bestaat hierin, dat het verboden is, zonder toestemming van de minister, het archeologische monument te beschadigen of te vernielen. Om dus een grafheuvel te onderzoeken is de toestemming van de minister nodig. En zonder deze toestemming is het dus verboden aan de grafheuvel te komen.

Deze 110 beschermde grafheuvels zijn in de loop van deze eeuw gedeeltelijk onderzocht door verschillende onderzoekers. Een gedeelte is nog niet onderzocht, is dus onberoerd en zal dit voorlopig ook blijven.

Uit de opgravingen die gedaan zijn en de vondsten die opgegraven zijn, blijkt, dat de grafheuvels in de gemeente Epe dateren uit de periode 2000 j. v. Chr. tot 200 j. n. Chr. Zij zijn dus uit het late stenen tijdperk, het brons tijdperk en het ijzertijdperk.

Bij de parkeerplaats bij de Renderklippen aan het eind van de Belvédèreweg, bij de Koepelweg, liggen 7 grafheuvels uit de Bronstijd. Deze zijn in 1934 onderzocht en in het najaar van 1980 weer gerestaureerd. Hier zijn grotere en kleine grafheuvels goed te zien.

(zie kaart 1 pagina 19)

Behalve de nu bekende grafheuvels zijn beschermd: een verdedigingswal aan de Langeweg (niet zichtbaar) en twee complexen Celticfields.

Deze celticfields of akkercomplexen liggen aan de Gortelseweg in Vaassen en aan de Heideweg, ten zuiden van Schaveren.

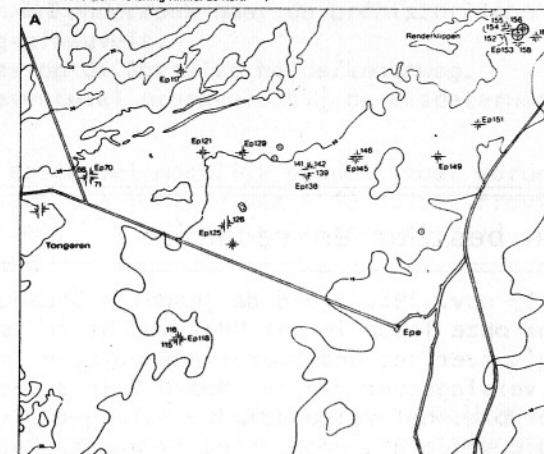
Het complex aan de Gortelseweg in Vaassen is in 1967 en 1968 door de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek onderzocht.

J.A. Brongers heeft hiervan een beschrijving gegeven in "Vaassen, een Akkercomplex uit de IJzertijd", Bussum 1972.

Zie ook Mededelingenblad "Ampt Epe" no. 15, 26 en 27.

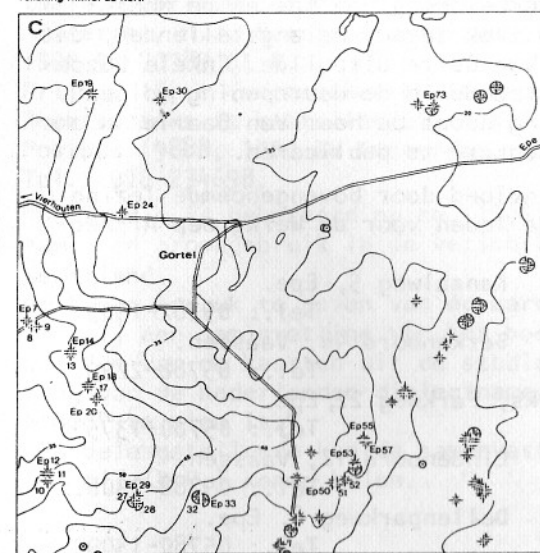
(zie kaart 2)

Verspreiding van bestaande en verdwenen grafheuvels ten noorden en westen van Epe. De cirkeltjes met stip geven de plaats aan waar zich, volgens niet meer te controleren aantekeningen in het archief, grafheuvels hebben bevonden. Tekening H.M.C. de Kort.

Uit: drs. R.H.J. Klok "Prehistorische grafheuvels op de Veluwe".

Verspreiding van bestaande en verdwenen grafheuvels tussen Niersen, Vaassen en Epe. Tekening H.M.C. de Kort.

Uit: drs. R.H.J. Klok "Prehistorische grafheuvels op de Veluwe".

Het lijkt mij niet nodig om alle grafheuvels en celtic-fields uitvoerig te bespreken en de ligging aan te geven. Deze gegevens zijn m.i. voldoende om een indruk te geven van de archeologische monumenten in Epe en de bescherming.

G.S. van Lohuizen.

Van bestuur en redactie

Op 19 nov. 1980 hield de jeugdige Epenaar C.A. van Baarle voor onze leden in het "Hof van Gelre" een lezing met dia's over het onderwerp: Archeologie in Epe en Omstreken. De verslaggever van het Noord Veluws Dagblad schreef hierover o.a. het volgende: "De belangstelling voor de archeologie van eigen woongebied is groot. Dat mochten de historische vereniging Ampt Epe en haar inleider, de jonge Eper amateur-archeoloog Cor van Baarle wel vaststellen. De heer Van Baarle vertelde en liet dia's zien over zijn vondsten, die hij over de vroegere bewoning van Epe en de Noord-Veluwe heeft gedaan, en trok zoveel belangstellenden, dat het zaaltje in het Hof van Gelre uitpilde. Enkele bezoekers moesten de avond staande in de deuropening volgen". De inhoud van zijn lezing hoopt de heer Van Baarle in ons "Mededelingenblad" binnenkort te publiceren.

Waarschijnlijk mede beïnvloed door bovengenoemde lezing meldden zich de volgende leden voor de Werkgroep Archeologie:

Mej. A. Bossenbroek,	Kanaalweg 5, Epe. Tel.: 05782-1303.
A.J. Greidanus,	Berkenoord 46, Vaassen. Tel.: 05788-2299.
Mevr. J. v.d. Horst-Rijks,	Parkweg 22, Epe. Tel.: 05780-13753.
E. Koops,	Lindenoord 12, Vaassen. Tel.: 05788-2906.
C. Stork,	Dellenparkweg 8, Epe. Tel.: 05780-13090.
F. Zandstra,	Wildkamp 50, Epe. Tel.: 05780-12602.

De volgende objecten kunnen gedaan worden:

1. Inventarisatie en registratie van alle vondsten uit grafheuvels uit Epe.
2. Op kaart brengen en onderzoek van préhistorische wegen (Gortel-Welna).
3. Op kaart brengen en onderzoek naar de préhistorische wegen langs de grafheuvels.
4. Onderzoek veldjes op de Gortelse heide/Langeweg.
5. Onderzoek naar eventueel urnenveld bij de Elspeterweg, Vaassen.

Belangrijk is, dat er zoveel mogelijk gewerkt moet worden in samenwerking en met toestemming van R.S. Hulst, Provinciaal Archeoloog en met het R.O.B. te Amersfoort.

Het P.J. Meertens-Instituut voor dialectologie, volkskunde en naamkunde te Amsterdam verzoekt het volgende onder de aandacht van onze leden te brengen:

Verschenen is de dialectische studie:

JOZIEEN JOBSE-VAN PUTTEN, "'n Brood is ginnen stoeten"; taalgeografisch onderzoek naar broodnamen in Nederland. Amsterdam, P.J. Meertens-Instituut, 1980. 167 blz. 9 krtn. ISBN 90 70389 01 0.

Prijs f 15,-- (verzendkosten in Nederland inclusief).

Rechtstreeks te bestellen bij het P.J. Meertens-Instituut, Postbus 19888, 1000 GW Amsterdam.

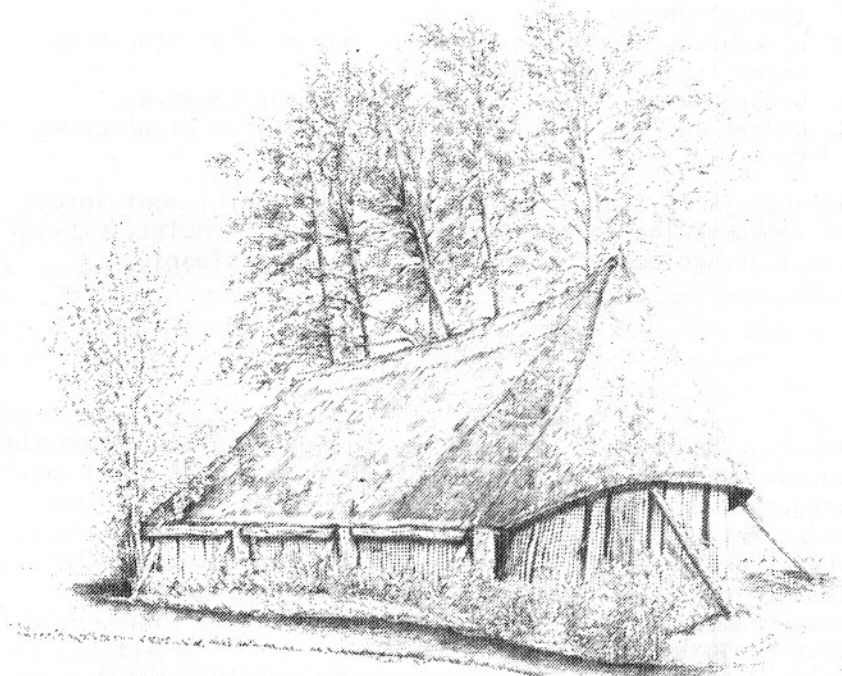
Tel.: 020-234698.

"De studie is gebaseerd op ca. 1300 enquêtes over broodnamen en broodgebruik in de verschillende regio's van Nederland.

Om u een indruk te geven van de aard van de uitgave sluiten wij een samenvatting van het boek in en een afdruk van één van de kaarten uit de studie waarop de verspreiding van de Nederlandse dialectnamen voor "een wit tarwebrood" te zien is."

Eén belangstellende kan de samenvatting en het kaartje bij mij (R.P.) komen halen.

Van de heer A.W. Kreulen te Zwolle ontvingen we onderstaande tekening met het volgende begeleidende schrijven:
Schaapskooi van fam. Berkhoff te Emst.

Ja, u ziet het goed. Bovenstaande tekening geeft genoemde schaapskooi weer.
Zo vaak mijn vrouw en ik langs deze kooi kwamen, dacht ik: Het komt zo het komt, maar die kooi wil ik eens tekenen. Zo werd het een kerst- nieuwjaarskaart voor de Overijsselsche Landbouw Maatschappij. De eigenlijke tekening is 52 bij 42 cm., de kaarten zijn dus sterk verkleind. Speciaal voor belangstellenden heb ik in zwart-wit een beperkt aantal reproducties laten maken.
Afmetingen: circa 24 bij 15 cm.
In het volgende Mededelingenblad hoop ik hierover enkele mededelingen te kunnen doen.

Albert Kreulen,
Acacialaan 5,
Zwolle.

Tel.: 05200 - 32119.

Boekaankondiging

Archieven, De, in Gelderland.

Redactie: F.C.J. Ketelaar en J.A.H.G. Metselaars.
Alphen aan den Rijn. Samson Uitgeverij B.V. 1980.
325 blz. krtn. f 35,--.

Bevat: plaatsen, adressen, voorwaarden en registers met persoonsnamen en trefwoorden.

Museumgids, De Nederlandse.

's Gravenhage. Staatsuitgeverij. 7e dr. 1980.

229 blz. f 17,50.

Opvolger van "De Nederlandse Musea" 1ste dr. 1938.
6e dr. 1976.

Beknopte beschrijving van gebouw en verzameling, zakelijke informatie en registers op plaats- en museumnamen en op onderwerp.

Zuurbier, E.J.,

Landgoed "DE DELLEN". Een vroege ontginning op het Noord-Oostelijk Veluwemassief. m. krt.en lit.opg.

(In: Heerder Historische Vereniging", Nr. 15.
dec. 1979. blz. 25-38.)

Geschiedenis van het landschap vanaf begin 19de eeuw.

Balk, J.Th.,

Kijk op molens. Amsterdam. Elsevier. 1979. 40. 144 blz.
met reg. van molentermen. afbn. krtn. f 32,50.

Bevat een hoofdstuk over de historie van de watermolens met de verschillende technieken en mogelijkheden (blz. 19-28), waarbij o.a. genoemd worden de watermolen op het landgoed Molencate en de molen bij de Cannenburch.

Spijkers, P.F.,

Wandeling rond en door de Vorchter kerk, m. afbn.
pltgr.

(In: "Heerder Historische Vereniging", Nr. 13.
Juni 1979. blz. 3-15.)

Beschrijving van het oude Hervormde kerkje te Vorchten (van oorsprong met 12e eeuwse schip en 15e eeuwse koor) in onderdelen, met vroegere verbouwingen, als uitgangspunt voor de huidige restauratie.

Temminck Groll, C.L.,
Het restauratieplan van de N.H. kerk in Vorchten.
m. afb.
(In: Heerder Historische Vereniging", Nr. 15.
dec. 1979. blz. 4-6.)

Atlas van de Nederlandse Kastelen.

Redactie K.A. Kalkwiek en A.I.J.M. Schellart.

Samengesteld door J. Smit en H. Honders.

Alphen aan den Rijn. Sijthoff's Uitg. Mij. 1980.

248 blz. afbn. krtn. pltgrn. f 79,50.

Standaardwerk over de kastelenbeschrijving in Nederland. Behandelt de ontwikkeling van het ontstaan van het kasteel in bepaald landschap, zijn functie en geschiedenis door specialisten op ieder terrein. De kaarten zijn ontleend aan de oude Topografische kaart. Bevat ook een termenverklaring in de kastelenkunde. Voor de "Cannenburg", hoewel beknopt aan de beurt, nuttig door het totaal.

Zie bespr. d. H. Besselaar in: N.R.C. Handelsbl.
15-11-'80.

P.E.B.

